

НАПРЯМКИ ПРОФІЛАКТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПО НЕДОПУЩЕННЮ ЕКСПЕРТНИХ ПОМИЛОК

DIRECTIONS OF PREVENTIVE ACTIVITIES IN ORDER TO PREVENT EXPERT ERRORS

Максименко М.І., директор

*Чернігівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України*

Стаття присвячена дослідженню напрямків профілактичної діяльності по недопущенню експертних помилок. Використання в експертній діяльності нових технологій, методик дослідження, нових напрямків усунення суб'єктивних та об'єктивних чинників, що обумовлюють експертні помилки, породжує різні підходи щодо їх класифікації. Висновок експерта повинен відповідати принципам повноти та об'єктивності досліджень. З'ясовано, що помилки в експертній діяльності – це явище об'єктивної реальності, є негативним та проявляється в її «ціні», що впливає на результати проведення експертизи. Досліджено, що наслідки експертних помилок можуть виникати з різних підстав, до яких відносять об'єктивні і суб'єктивні чинники. Об'єктивними слід вважати причини, які не залежать від особи експерта, суб'єктивні обумовлені специфікою процесу мислення, діяльності експерта та іншими факторами. Найбільш суттєвими причинами об'єктивного характеру є відсутність, недосконалість та помилковість методик експертних досліджень. Найбільш розповсюдженими суб'єктивними чинниками є непрофесійність, відсутність досвіду, небажання підвищувати кваліфікацію, психологічні чинники. Проаналізовано, що «суб'єктивізм експерта» проявляється, коли відсутні експертні методики й оцінка певних аспектів криміналістичних досліджень ґрунтується на досвіді, знанні та внутрішньому переконанні експерта. «Суб'єктивізм експерта» – це випадки, які неможливо повністю усунути. З'ясовано, що для мінімізації експертних помилок необхідно провести його верифікацію та перевірити достовірність висновків. Встановлено, що порядок здійснення експертної діяльності постійно удосконалюється та потребує нових інноваційно-технічних підходів. Зокрема для здійснення оцінки ймовірних результатів експертних досліджень можна використати Байєсовську стратегію оцінки достовірності висновків за відповідною формулою Байєса. З'ясовано, що для уникнення експертних помилок та встановлення відповідності висновку експерта прийнятим методикам, ефективним може бути проведення незалежного рецензування. Встановлено, що застосування сучасних методик візуалізації результатів експертизи, що може виступати як форма донесення доказової інформації, сприяє усуненню недоліків під час здійснення експертної діяльності.

Ключові слова: експертна помилка, висновок експерта, напрямки профілактики, методологія експертної діяльності, суб'єктивізм експерта, верифікація, достовірність.

The article is devoted to the study of preventive activities aimed at preventing expert errors. The use of new technologies, research methods, and new ways of eliminating subjective and objective factors that cause expert errors in expert activity gives rise to different approaches to their classification. The expert's opinion must comply with the principles of completeness and objectivity of research. The authors found in the article that errors in expert activity are a phenomenon of objective reality, are negative and are manifested in its «price», which affects the results of the examination. It has been studied that the consequences of expert errors can arise from various reasons, which include objective and subjective factors. Reasons that do not depend on the person of the expert should be considered objective, while subjective reasons are determined by the specifics of the expert's thinking process, activities, and other factors.

The most significant reasons of an objective nature are the absence, imperfection and fallibility of methods of expert research. The most common subjective factors are unprofessionalism, lack of experience, reluctance to upgrade qualifications, and psychological factors. It was analyzed that «expert subjectivism» manifests itself when there are no expert methods and the assessment of certain aspects of forensic research is based on the experience, knowledge and inner conviction of the expert. The definition of the «expert subjectivism» means the cases that cannot be completely eliminated. It was found that in order to minimize expert errors, it is necessary to carry out its verification and check the reliability of the conclusions. It was established that the procedure for carrying out expert activities is constantly being improved and requires new innovative and technical approaches. In particular, to evaluate the likely results of expert research, you can use the Bayesian strategy for assessing the reliability of conclusions according to the appropriate Bayesian formula. It has been found that in order to avoid expert errors and establish the compliance of the expert's opinion with the accepted methods, it can be effective to conduct an independent review. It was established that the use of modern methods of visualization of the results of examinations, which can act as a form of reporting evidentiary information, contributes to the elimination of shortcomings during the implementation of expert activities.

Key words: expert error, expert's opinion, directions of prevention, methodology of expert activity, expert's subjectivity, verification, reliability.

У сучасних умовах розвитку судово-експертної діяльності, основною метою якої є забезпечення правосуддя, питання підвищення її ефективності є першочерговим. Під час розкриття та розслідування кримінальних правопорушень використовується сукупність різних видів доказів, зокрема, є висновок експерта є джерелом доказів.

Висновок експерта має відповідати принципам повноти та об'єктивності досліджень, але через ряд об'єктивних та суб'єктивних факторів допускаються помилки, які можуть спричинити визнання того чи іншого доказу недостатнім. Одним з основних завдань судово-експертної діяльності є забезпечення достовірності висновків експерта, невід'ємною частиною якого є профілактика експертних помилок.

Проблемам експертних помилок, їх профілактики у судово-експертній діяльності присвячені праці таких учених як: Абрамова В.М., Белкін Р.С., Копильченко Т.Ю., Клименко Н.І., Росинська О.Р., Сегай М.Я. та інших. Аналіз цих наукових робіт дозволяє стверджувати, що ще залишилися питання, які потребують наукового осмис-

лення. Зокрема, проблеми виявлення причин експертних помилок, їх профілактика. Виявлення та дослідження профілактичних напрямів по усуненню експертних помилок і далі набуває своєї актуальності. Дослідити основні напрями профілактичної діяльності можливо через аналіз факторів, які обумовлюють виникнення експертних помилок.

Поняттю «експертна помилка» у науковій літературі присвячено достатньо досліджень. У найзагальнішому вигляді помилка – це твердження, яке не відповідає дійсності, або дія, яка не веде до досягнення відповідного результату.

Абрамова В.М. вважає, що помилка, насамперед, є антиподом правильному, виду неадекватності, тобто невідповідності дійсності. Експертна помилка це складне та негативне явище, що проявляється в її «ціні» та впливає на ефективність діяльності експертів. «Ціна» експертної помилки, на її думку, характеризується зменшенням ефективності діяльності експерта, формуванням думки про відсутність професіоналізму, відповідних

компетенцій експертів. «Ціна» помилки призводить до додаткових затрат у вигляді проведення додаткових слідчих дій з усунення експертної помилки, збільшення строків розслідування тощо [1; с. 18].

Проведення аналізу експертної діяльності обумовлює той факт, що наслідки експертних помилок можуть виникати з різних причин. До причин експертних помилок відносять як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники. У науковій літературі не міститься їх вичерпного переліку. Об'єктивними слід вважати причини, які не залежать від особи експерта, натомість суб'єктивні обумовлюються особливостями процесу мислення та діяльності експерта.

До об'єктивних чинників відносять: відсутність розробленої та апробованої методики; недосконалість експертної методики; застосування помилково рекомендованих методик; використання методів, які знаходяться в стадії експериментальної розробки; недостатність порівняльних матеріалів як з точки зору якості, так і з точки зору кількості [2; с. 2]; несправність техніки, що використовується при проведенні експертизи, непридатність матеріалів, які надані для проведення експертних досліджень, наприклад, фотографії, що піддані спотворенню шляхом накладення на них фотокорекції [3; с. 77] та ін.

Аналізуючі об'єктивні чинники слід зазначити, що останні не завжди породжують експертні помилки, оскільки вони не пов'язані з діяльністю експерта. Наприклад, експертне дослідження може бути проведене бездоганно, але вихідні дані були помилкові або об'єкти, щодо яких здійснювалось дослідження були сфальсифіковані, чи методика, яка була застосована, недосконала, експериментальна тощо. Тому особливого значення для виявлення найбільш ефективних напрямків профілактичної діяльності по недопущенню експертних помилок набувають чинники суб'єктивного характеру.

Традиційно до суб'єктивних причин експертних помилок відносять відсутність: професійної компетентності експерта; навичок у користуванні відповідними технічними засобами дослідження; знань сучасних експертних методик [3; с. 77-78]; здібностей застосовувати сучасні експертні технології, які можуть бути оптимальними для конкретної експертної ситуації; навичок роботи з технічними засобами, комп'ютерними програмами, неповнота дослідження, його однобічність, що може проявлятися у невикористанні всіх відомих експерту методик. Відсутність досвіду, знань та помилковість внутрішніх переконань також відносять до суб'єктивних чинників. Хоча застосування статистичних методів та інформаційних технологій, безумовно, сприяє об'єктивізації висновків, однак психологічні механізми пізнавальної діяльності відіграють неабияке значення. Виникнення експертних помилок обумовлюється небажанням ефективно працювати, переоцінкою своїх можливостей, великим об'ємом роботи, трудомісткістю окремих досліджень, значною кількістю об'єктів дослідження тощо.

Зустрічаються випадки, коли через відсутність відповідних експертних методик оцінка певних аспектів криміналістичних досліджень ґрунтується на досвіді, знанні та внутрішньому переконанні експерта. Такі випадки охоплюються поняттям «суб'єктивізм експерта» [4; с. 476]. Слід погодитись з вченими, які стверджують, що повністю виключити суб'єктивізм у судово-експертній діяльності практично не можливо, оскільки навіть коли в основі порівняльного дослідження основну функцію виконує складний апаратний комплекс, експерт готує матеріали, проби, зразки, застосовує індикатори, визначає тривалість операцій, температуру, виставляє інші параметри, а, отримавши результати, їх інтерпретує, формулює кінцеві висновки [5; с. 224-225].

У висновках експерта повинна використовуватись достовірна інформація. Достовірною слід вважати інформацію, істинність якої не викликає сумнівів, якщо ж

інформація ймовірна, то вона породжує певні сумніви в її істинності, а тому необхідна її верифікація. Верифікація може здійснюватись із застосуванням спеціальних експертних знань і правил формальної логіки [6; с. 36]. Слід зауважити, що існують окремі експертизи, проведення яких передбачає отримання некатегоричних результатів (ймовірні висновки), наприклад, молекулярно-генетична експертиза. Більшість респондентів із застереженням відносяться до результатів висновків експертизи ДНК, оскільки припускають ймовірність допущення помилок на етапі до і після потрапляння біологічного матеріалу до лабораторії [7; с. 37], дана ситуація характерна й під час проведення фізико-хімічних експертиз, де їх основою є статистичні дані, які обумовлюються об'єктивністю аналізу і дають змогу оцінювати результати з великим ступенем категоричності [5; с. 225].

Останнім часом серед науковців набирає популярність зміщення основного акценту у судово-експертних дослідженнях від наукових відкриттів до створення алгоритмів експертного дослідження, внаслідок чого проведення експертизи набуває рис технологічного процесу, який підпорядковується відповідному регламенту. Експертну методику все частіше називають «програмою дій» або «алгоритмом», що вказує на те, що судово експертиза має властивість технологічного процесу [8; с. 14-15]. Так, наприклад, здійснення оцінки ймовірних результатів криміналістичних досліджень доказів можлива із використанням формули Байєса:

$$P(A|B) = \frac{P(B|A)P(A)}{P(B)}$$

де A і B – є ймовірними подіями, фактами (ймовірностями); $P(A)$ і $P(B)$ – є ймовірностями у співвідношенні; $P(A|B)$ – ймовірність A за умови істинності B ; $P(B|A)$ – ймовірність B за умови істинності A [9; с. 982].

Однак, такий підхід має певні труднощі у застосуванні, що пов'язано із відсутністю точних даних, істинність яких має бути у відсотковому відношенні внесена у формулу; кінцевий результат якої не дає категоричного висновку, а тільки відсоток правдоподібності одного факту щодо правдоподібності другого факту [5; с. 171-173]. Не дивлячись на це, під час вираховування правдоподібності результатів судово-експертного дослідження теорія Байєса застосовується, наприклад, при оцінці результатів дактилоскопічної експертизи [10; с. 38].

На практиці часто помилки можуть бути виявлені та усунені під час перевірки самим експертом на будь-якій стадії дослідження. Однак можуть бути ситуації, коли помилки були виявлені слідчим або судом на стадіях досудового розслідування чи судового провадження, що є наслідком призначення додаткової або повторної експертизи. Проведення останніх може призвести до негативних наслідків (дисциплінарне стягнення, втрата допуску) для експерта, що виконував попередню експертизу. Одним із способів контролю за проведенням експертиз є здійснення рецензування висновків експертів, метою якого є саме виявлення в них наявних недоліків, в тому числі й експертних помилок. Рецензування по своїй суті є непоганим засобом вивчення персонального як негативного, так і позитивного досвіду [11; с. 311]. Проведення незалежного рецензування висновку експерта є дієвим способом для встановлення: факту відповідності висновку експерта спеціальним методикам; повноти й об'єктивності дослідження, обґрунтованості отриманих результатів [12; с. 5-6]. Це полегшило б оцінювання достовірності висновків експерта і, як наслідок, сприяло б зменшенню кількості експертних помилок.

Цікавим є досвід польських учених щодо розвитку ідеї сучасних методик візуалізації результатів експертиз, акцентуючи на популярних програмах для аналізу дорожньо-транспортних пригод. Такі інноваційні засоби дають змогу досліджувати подію, відтворювати послідовність

руху транспортних засобів, визначати їх переміщення в певних гіпотетичних параметрах чи в гіпотетичних умовах [13; с. 98]. Такі прогресивні методи дають змогу досліджувати подію, відтворювати її послідовність, а отже зменшувати кількість експертних помилок.

Отже, проведення аналізу причин експертних помилок дозволяє виділити наступні напрями профілактичної діяльності:

1) підвищення кваліфікації експертів, для чого необхідно періодично верифікувати спеціальні знання, вміння та навички експертів, перевіряти справність технічних засобів та ефективність обраних методик;

2) проведення перевірки достовірності окремих висновків експертів за допомогою Байєсовської стратегії;

3) застосування незалежного рецензування висновку експерта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова В. М. Експертні помилки: сутність, генезис, шляхи подолання : автореф. на здобуття наук. ступ. канд. юр. наук. спец. : 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза» / Абрамова Валентина Михайлівна. 2005. 20 с.
2. Свобода Є.Ю. Причини виникнення та можливості попередження експертних помилок в діяльності експерта-почеркознавця. *Часопис Академії адвокатури України* № 4. 2012. С. 1-5.
3. Кофанов А. Експертні помилки при проведенні судово-балістичних експертиз. *Криміналістичний вісник* № 1 (23), 2015. С. 72-78.
4. Moszczyński J. Obszary subiektywizmu w badaniach identyfikacyjnych. Wybrane zagadnienia. *Kryminalistyka i inne nauki pomocowe w postępowaniu karnym* / J. Kasprzak, B. Młodziejowski (red.). Olsztyn: Wydawnictwo PRINT GROUP Sp. z o.o., 2009. S. 476.
5. Дуфенюк О. М. Експертиза у кримінальному провадженні за законодавством України та Польщі: порівняльне дослідження: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
6. Завдов'єва І.Г., Горбенко В.О., Дяченко О.М., Черкашина Н.О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. № 2 (30), 2018. С. 31-39.
7. Achrem W. Opinia biegłego z zakresu badań genetycznych w świetle badań ankietowych. Preferencje i oczekiwania organów procesu karnego oraz stron postępowania karnego. *Problemy kryminalistyki*. 2014. № 285 (3). S. 37.
8. Швед А. И. О роли научно-исследовательского и технологического компонентов в судебно-экспертной деятельности. *Криміналістичний вісник* № 1 (25), 2016. С. 13-17.
9. Bayes' Theorem. Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane / M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017. S. 979-Wroński M., Rękała M. Źródła błędów w identyfikacji daktyloskopijnej. *Problemy kryminalistyki*. 2006. № 252. S. 31-Арешонков В. В. Помилки при проведенні судово-балістичних експертиз та окремі шляхи їх усунення. *Криміналістика і судебна експертиза*. – 2013. – Вып. 58(2). С. 310-312.
10. Авдеева Г.К., Коновалова В.О. Проблеми оцінки достовірності висновку експерта у кримінальному провадженні в Україні та в інших країнах. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.-полілогу (м. Харків, 15-16 квіт. 2021 р.). Харків : Право, 2021. 320 с.
11. Tarach A. Multymediálna prezentacja opinii biegłego w procesie karnym. Wybrane zagadnienia. *Kryminalistyka i nauki penalne wobec przestępczości: ksiąga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Mirosławowi Owocowi, H. Kulicki*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2008. S. 98.